

Anotácie

Stredovek / Middle ages

KARDASZ, Cezary - CZAI, Romana (eds.). *Księga rentowa przedmieść Starego Miasta Elbląga z lat 1374 - 1430, Księga czynszowa Starego Miasta Elbląga z 1403 roku*. Toruń, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2022, 102 s. ISBN 978-83-65127-89-1.

Pod záštitou Vedeckej spoločnosti v poľskom Toruni vychádza už niekoľko desaťročí séria pramenných edícií *Fontes*. V rámci série doteraz vyšli desiatky edícií prevažne stredovekých a ranonovovekých prameňov. Spoločným menovateľom doposiaľ editovaných prameňov je súvislosť s dejinami Poľska, preto v sérii nájdeme nielen dokumenty poľskej proveniencie, ale aj písomnosti z oblastí pod niekdajším poľským vplyvom či prameňe pochádzajúce z území, ktoré sú súčasťou Poľska až od konca druhej svetovej vojny. Sem môžeme zaradiť aj najnovší 115. zväzok, obsahujúci edície dvoch stredovekých zväzkov mestských kníh mesta Elbląg, ktoré editoval Cezary Kardasz v spolupráci s Romanou Czai.

Publikácia je rozdelená na tri časti. Prvou je všeobecný úvod k dejinám stredovekej správy mesta. Nasledujúce dve kapitoly sú nosnými časťami publikácie, ide o edície obidvoch mestských kníh, teda rentovej knihy mestského predmestia z rokov 1374 - 1430 a mestskej knihy nájmov z roku 1403. K obidvom edíciám prislúcha autorský text o ich vzniku, obsahu, fyzickom opise a nechýba ani edičná poznámka. Je škoda, že vvedenie do témy o dejinách mestskej správy, ako aj autorské texty o obidvoch mestských protokoloch, sú veľmi stručné, no musíme oceniť, že sú uvedené trojazyčne, poľsky, nemecky a anglicky.

Mesto Elbląg získalo mestské výsady podľa vzoru mesta Lübeck v roku 1246, teda

v čase, keď patrilo Rádu nemeckých rytierov. Mestská správa postupne prechádzala zmenami, napríklad koncom 13. storočia bolo zavedené rozdelenie mestskej rady na dve časti, na úradnú a širšiu radu. V ideálnom prípade mali mať obidve rady spolu 24 členov. Člen rady musel spĺňať viaceré kritériá, musel teda pochádzať z legitímneho zväzku, mať dobrú reputáciu a vlastniť dom. Členmi sa nemohli stať remeselníci ani deti klerikov. Najdôležitejšou funkciou v stredovekom Elblágu bol richtár. Je však zaujímavosťou, že ich počet sa pohyboval od dvoch do štyroch, pretože vlastných richtárov mala úradná i širšia rada. Hlavný richtár mal navyše obvykle aj svojho najbližšieho spolupracovníka (*consocius*, *kumpan*). Kompetencie richtárov boli rôzne. Prvý richtár zvolával a viedol zhromaždenia rady, bol zodpovedný za otváranie mestskej korešpondencie, dozeral na mestské pečate a strážil kľúče od mestskej pokladnice. V priebehu 14. storočia boli v meste ustanovené nové funkcie, predovšetkým strážca pokladnice, ktorý sa prvýkrát spomína v roku 1327. O niečo neskôr sa prvýkrát spomína funkcia šafára.

Rentová kniha mestského predmestia z rokov 1374 - 1430 je tretia najstaršia dochovaná mestská kniha z Elblágu. Zväzok obsahuje dohromady 289 zápisov so štandardnou štruktúrou, kde sú postupne uvedené hlavné informácie, teda veriteľ, dlžník, konkrétny majetok, lokalizácia a podmienky platby. Kniha bola vedená prevažne v latinčine, no koncom 14. storočia postupne začína dominovať nemčina. Na základe tohto mestského protokolu je možné sledovať vývoj predmestia, rozširovanie jeho zástavby, vývoj názvov ulíc. Ide o jedinečný prameň najmä z toho dôvodu, že žiadne iné z významných pruských miest nemá takto dochovaný textový materiál zaznamenávajúci rané dejiny svojich predmestí. Samotný pramenný text je však pomerne krátky, keďže všetky zápisy sú zaznamenané na devätnástich stranách.

Mestská kniha nájmov z roku 1403 je o niečo rozsiahlejšia, obsahuje 65 zapísaných listov, pričom jej obsah je rozdelený na sedem častí. Prvou je zoznam nájmov zaplatených na veľkú noc z nehnuteľností nachá-

dzajúcich sa v opevnenej časti mesta (strany 1v - 10v). Nasledujú zápisy nehnuteľností, ktoré boli zakúpené medzi rokmi 1382 - 1414 (strany 10v - 11v). Ďalej sú uvedené nájmy, ktoré boli zaplatené na sviatok sv. Michala (strany 12 - 20), nájmy odkázané mestskej rade z vôle mešťanov (strany 20v - 21r), súpis nájmov z nehnuteľností na predmestí (strany 27 - 41v), nájmy od roľníkov a obyvateľov dedín patriacich mestu (strany 40v - 56v). Posledné dve strany (57v - 58v) zachytávajú nájmy z nehnuteľností, ktoré vlastnilo mesto. Jazykom dokumentu je nemčina.

Tomáš Pastucha

Novovek / Modern times

KÓNYOVÁ, Annamária - KÓNYA, Peter. *The Reformed Church in Upper Hungary and the Slovak Calvinists in the Early Modern Age*. Prague : Karolinum Press, 2021, 223 s. ISBN 978-80-246-5120-0.

Napäté náboženské pomery na konci európskeho stredoveku viedli k rozdeleniu vo vnútri západného kresťanstva a natrvalo ovplyvnili európske dejiny. Nejde len o teologické spory, ale aj o dobové myslenie, premenu spoločnosti a kultúry. Práve toto obdobie bolo predmetom mnohých interpretácií, názorov a, bohužiaľ, aj stereotypov, ktoré ovplyvnili premýšľanie o týchto napätých časoch. Reformácia v Uhorsku začala v druhej polovici 16. storočia a mala zásadný vplyv na spiritualitu krajiny, kultúru, spoločnosť a politiku ako takú. Anotovaná kniha sa snaží zachytiť dejiny reformovanej cirkvi v Hornom Uhorsku a slovenských kalvinistov v ranom novoveku od 16. po neskoré 18. storočie, koniec rekatolizácie. V Uhorsku to boli rozdiely medzi luteránstvom a kalvinizmom, ktoré však neskôr zatienila rekatolizácia.

Dôvodom voľby tejto témy je podľa autorov ten, že kalvinizmus považujú za významný fenomén, ktorý formoval dobové dianie (s. 6). Zároveň je ďalším dôvodom menší záujem o reformovanú cirkev na

Slovensku, ktorá v dôsledku dominantnej evanjelickej cirkvi (Evanjelická cirkev augsburského vyznania) ostala na okraji záujmu. Problematika slovenskej reformovanej cirkvi je podľa nich podceňovaná a slabo spracovaná. Reformovaná alebo kalvínska cirkev sa neraz stotožňovala s maďarským etnikom, čo považujú autori za dôvod menšieho záujmu slovenských akademikov (s. 6). Kalvíni v Uhorsku však mali multietnický charakter a neobmedzovali sa len na jedno etnikum.

Kniha je rozdelená na niekoľko kapitol a podkapitol. V prvej kapitole sa autori zaujímajú o švajčiarsku reformáciu v Maďarsku. Spočiatku všeobecne analyzujú reformáciu a hodnotia, že cirkev pred reformáciou v Uhorsku čelila rovnakým problémom, ako v iných európskych krajinách. Po bitke pri Moháči nastalo v cirkvi vákuum v dôsledku straty vysokopostaveného kléru, čo napomohlo rýchlejšiemu šíreniu reformácie. Ďalej napomohli šíreniu nových myšlienok turecká expanzia alebo zápas o uhorský trón medzi Ferdinandom I. Habsburgom a Jánom Zápoľským. Autori naznačujú dve základné roviny šírenia reformácie: v Uhorsku sa šírila prevažne v miestach, kde bolo usídlené nemecké obyvateľstvo, alebo vďaka cestujúcim kazateľom. Naznačujú, že luteranizmus sa vo svojej čírej podstate plne neujal, neskoršie myšlienky Melanchtona, ktorý rozvíjal luteranizmus, sa ujali skôr, avšak kalvinizmus rezonoval v Uhorsku silnejšie. V knihe spočiatku nie je úplne jasné, ako pracujú autori s jednotlivými pojmami - švajčiarska reformácia, reformovaná cirkev, kalvinizmus. Autori pod pojmom švajčiarska reformácia chápu učenie Ulricha Zwingliho, Martina Bucera, Theodora Beza, Heinricha Bullingera a Jána Kalvína. V prvej kapitole je síce naznačené, že jednotlivé myšlienky reformátorov sa prelínali v rámci švajčiarskej reformácie v Uhorsku, isté terminologické vymedzenie už v úvode práce by pomohlo čitateľovi sa jasnejšie orientovať v jednotlivých pojmoch.

Autori ďalej sledujú začiatky švajčiarskej reformácie v Maďarsku (v regióne Tiszán-túl), helvétsku reformáciu v Hornom Uhorsku, kalvínsku reformáciu na územiach

okupovaných Turkami alebo v Zadunajsku. Približujú teritoriálnu organizáciu a administráciu reformovanej cirkvi v Uhorsku, ako aj jej premenu v období rekatolizácie. V druhej kapitole sa zaujímajú o helvétsku reformáciu a kalvinizmus v Hornom Uhorsku od 16. po 18. storočie. Popisujú samotných obyvateľov Uhorska, rozšírenie helvétskej reformácie a kalvinizmu, počiatky teritoriálnej organizácie reformovanej cirkvi, cirkevné kongregácie na začiatku 17. storočia. Zároveň analyzujú luteránsku reformáciu, ktorá sa šírila prevažne medzi šľachtou a v slobodných kráľovských mestách.

V tretej kapitole sa autori zaujímajú o poddanské mestá a dediny, ktoré slúžili ako centrá helvétskej reformácie. Práve tie dominantne neobývalo nemecké obyvateľstvo, ale slovenské a maďarské. Nasledujú kapitoly analyzujúce slovenských reformovaných kresťanov a významných predstaviteľov v Hornom Uhorsku. V akademickom diskurze sa v minulých storočiach rozšírila predstava o tzv. slovenskom luteranizme a maďarskom kalvinizme. Táto predstava sa nachádzala aj v prácach skorých akademikov a neskôr viedla k mylným záverom, že reformovaná cirkev podporovala maďarizáciu slovenského obyvateľstva. Tieto myšlienky sa vyskytovali nielen u luteránskych autorov, ale aj u reformovaných akademikov, ktorí rozvíjali vedecké teórie hľadajúce rôzne dôvody príklonu maďarskej národnosti ku kalvinizmu a nie k luteranizmu. Autori taktiež priblížili významné postavy švajčiarskej reformácie v Hornom Uhorsku, ako János Kazai Rimaszombati, János Sánta Kecskeméti, János Mikolai Hegedűs, Márton Szepesi Csombor alebo Matej Thoraconymus Kabát. Na záver knihy je uvedený epilóg, summary v anglickom a nemeckom jazyku, použité pramene a sekundárna literatúra. Autori vo svojej práci čerpali z prameňov a vybraných archívnych dokumentov, špeciálne z Archívu Reformovanej cirkvi v Sárospatku alebo Štátneho archívu Prešov.

Samuel Červeňanský

20. storočie / 20th Century

KOSATÍK, Pavel. *Slovenské stololetí*. Praha : Torst, 2021, 407 s. ISBN 978-80-7215-686-3.

Pražské vydavateľstvo Torst vydalo v roku 2021 monografiu Pavla Kosatíka, nesúcu názov *Slovenské stololetí*. Ako v úvode uvádza jej autor, práca *Slovenské stololetí* sa vlastne „zrodila“ na jednej besede s čitateľmi, kde, okrem iných, dostal Pavel Kosatík aj otázku, v čom bol zmysel prvej republiky, keď z jej ideálov skoro nič nezostalo po roku 1938, 1945, ale ani po roku 1989. V debate, ktorá nasledovala, padlo viacero zaujímavých odpovedí, z ktorých Pavla Kosatíka najviac zaujala tá, že prvá Československá republika „dala vzniknúť“ dnešnému samostatnému a demokratickému Slovensku. A to bol, ako sám hovorí, dôvod, prečo sa rozhodol pozrieť na moderné slovenské dejiny „optikou“ česko-slovenských vzťahov.

Pavel Kosatík rozdelil 407 strán textu do 22 kapitol, ktoré možno z hľadiska ich obsahu rozdeliť do troch kategórií: do prvej najpočetnejšej kategórie môžeme zaradiť 19 kapitol, ktoré približujú zlomové momenty slovenských dejín 20. storočia prostredníctvom životných osudov ich „hlavných protagonistov“, do druhej kategórie môžeme zaradiť dve kapitoly, kde v centre pozornosti nestoja „hlavní aktéri“, ale udalosti ako také, a do poslednej tretej kategórie patrí len jedna kapitola, kde je „hlavným nositeľom deja“ mesto, v ktorom sa tieto zlomové momenty odohrávali.

V kapitolách venovaných životným osudom „veľkých Slovákov“ 20. storočia priblížil Pavel Kosatík čitateľom život Vavra Šrobára (kapitola *Jak se stal Vavro Šrobár diktátorem*, s. 7 – 30), Milana Rastislava Štefánika (kapitola *Štefánik, ten třetí vzadu*, s. 47 – 68), Andreja Hlinku (kapitoly *Nedělejte ze mě slovenského Husa*, *Andrej Hlinka: Na Mírově vězeň ...*, ... *na Slovači pán*, s. 67 – 82, 83 – 96, 97 – 109), Milana Hodžu (kapitoly *Hodža proti Budapešti*, *Každý schopný Slovák do*

Prahy, Benešův Hodža a Hodžův Mnichov, s. 111 - 125, 127 - 138, 147 - 167), Jozefa Tisu (kapitoly *Tiso: Kněz republikánem, Papež, vůdce, prezident, Jak oběsili Tisa*, s. 139 - 146, 201 - 216, 255 - 260), Vojtecha Tuku (kapitola *Tuka u Hitlera*, s. 169 - 183), Karola Sidora (kapitola *Karol Sidor, voják Prahy*, s. 185 - 200), Imricha Karvaša (kapitola *Imrich Karvaš: Guvernér určený k likvidaci*, s. 217 - 224), Ferdinanda Čatloša (kapitola *Generál Čatloš a jeho armáda*, s. 225 - 243), Viliama Širokého (kapitola *Viliam Široký a ti druzí: Jak chutná moc*, s. 261 - 282), Gustáva Husáka (kapitola *Gustáv Husák v čase tání*, s. 283 - 298), Alexandra Dubčeka (kapitola *Dubčekova federace*, s. 299 - 313) a Vladimíra Mečiara (kapitola *Všichni proti Mečiarovi*, s. 351 - 368).

Ako v úvode píše samotný autor, v snahe zistiť, kým títo muži v skutočnosti boli, musel byť na nich prísny. V práci sa dôsledne drží svojej overenej „autorskej zásady“, že čím viac má niekoho rád, tým ťažším skúškam ho vystavuje. Ako sám konštatuje, nie všetci naši „velikáni“ vyšli z tejto jeho skúšky s „chválitebným výsledkom“. Čo je však, ako sám konštatuje, úplne normálne.

V dvoch kapitolách, kde sú „nositeľmi deja“ historické udalosti, priblížil Pavel Kosatík čitateľom Slovenské národné povstanie (kapitola *Povstalecká patálie*, s. 245 - 254) a obdobie od Nežnej revolúcie po vznik samostatnej Slovenskej republiky (kapitola *Něžná versus sametová*, s. 315 - 350). V kapitole, ktorá je ako jediná zo všetkých venovaná osudom jedného konkrétneho miesta (kapitola *Martin a deklaráce*, s. 31 - 45), sa autor zamerá na mesto Martin, ako centrum „slovenských národných snáh“. V samom závere monografie nachádzame aj podrobný zoznam odporúčanej literatúry k dejinám Slovenska v 20. storočí (s. 369 - 398), doplnený autorovými komentármi, ktorý dozaista ocení každý čitateľ „lačný“ po ďalších podrobnostiach.

Pavel Kosatík v monografii s názvom *Slovenské století* sleduje „vývojový oblúk“, ktorý slovenská spoločnosť „opísala“ v rozmedzí rokov 1918 - 1998, pričom dospieva k záveru, že my Slováci sme tento čas

rozhodne nepremárnili. Slovanmi autora: „*Fascinuje ma, o to viac, že som Čech, ako Slováci dokázali svoje dvadsiate storočie využiť, aký obrovský kus cesty v ňom urazili. Povedal by som, že to vyniká práve v zrovnaní s nami Čechmi, ktorí sme im boli celú dobu nablízku.*“

Lukáš Tkáč

SALNER, Peter (ed.). *Holokaust okolo nás : (Roky 1938 - 1945 v kultúrach spomínania)*. Bratislava : Marenčin PT; Ústav etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied, 2020, 238 s. ISBN 978-80-569-0744-3.

V roku 2020 vydalo Bratislavské vydavateľstvo Marenčin PT v spolupráci s Ústavom etnológie a sociálnej antropológie SAV kolektívnu monografiu s názvom *Holokaust okolo nás : (Roky 1938 - 1945 v kultúrach spomínania)*. Na príprave práce sa autorsky podieľala dvojica vedeckých pracovníkov Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV - Peter Salner, ktorý je zároveň aj editorom, a Monika Vrzgulová. Kolektívna monografia *Holokaust okolo nás : (Roky 1938 - 1945 v kultúrach spomínania)* je prvým z dvoch záverečných výstupov projektu VEGA 2/0022/17 *Vojnový slovenský štát a holokaust v aktuálnom spoločenskom diskurze (Etnologický pohľad)*, riešeného v rokoch 2017 - 2020.

Prvá kapitola, ktorá nesie názov *Stále ťažké spomínanie? : Roky 1938 - 1945 v kultúrach spomínania na súčasnom Slovensku* (s. 15 - 97), hľadá odpovede na dve základné otázky: Prvú: Aké sú „obsahy spomienok“ preživších holokaustu a ich súpútnikov z radov nežidovskej majority a aké hodnoty vyznávajú. Druhú: Či sa ich životné príbehy a reflexie obdobia rokov 1938 - 1945 stali súčasťou „kultúrnej pamäti Slovenska“. V úvodnej časti kapitoly Monika Vrzgulová v skratke približuje históriu výskumu holokaustu a rokov vojnového Slovenského štátu. Nasleduje krátka „historická charakteristika“ rokov 1938 - 1945 a opis základných meto-

dologických východísk výskumu. Podrobne popisuje, akým spôsobom boli realizované rozhovory (biografické naratívy, respektíve tzv. oral history interview) so židovskými a ako s nežidovskými pamätníkmi. Ako upozorňuje, že kým prvé oral history výskumy zamerané na ľudí, ktorí prežili holokaust sa na našom území, realizovali už v polovici 90. rokov minulého storočia, vedecké poznatky o tom, čo videli očití svedkovia z radov nežidovskej majority, boli až donedávna na okraji akademického kvalitatívneho výskumu. Zmena nastala až v rokoch 2011 – 2016, kedy bol u nás realizovaný prvý výskumný projekt zameraný na majoritu a jej reflexie holokaustu. Druhá časť kapitoly je venovaná „miestu“ holokaustu v kultúrnej pamäti Slovenska. Monika Vrzgulová sa v nej snaží nájsť odpovede na otázky: Na koho spomíname, keď verejne hovoríme o holokauste či na koho spomínajú obeť a očití svedkovia holokaustu. Nezabúda však ani na problematiku „apologétov slovenského štátu“ a ich kultúru spomínania na obdobie rokov 1938 – 1945. V samom závere kapitoly upozorňuje (a jej kapitola je toho i jasným dôkazom), že metóda oral history umožňuje bádateľom získať aj také informácie o každodennom živote pod vládou totality, aké im archívy či historické pramene poskytnúť nedokážu.

V druhej kapitole práce, pomenovanej *Spomíname. Ale kto, ako a kedy?* : *Diverzifikácia pripomínania holokaustu na Slovensku po roku 1989*, ako už napovedá aj jej názov, sa Peter Salner zamerá na súčasné formy pripomínania holokaustu. Ako sa môžeme dočítať v jej úvodnej časti, pred rokom 1989 bolo pripomínanie si holokaustu predovšetkým „vnútornou záležitosťou“ židovskej komunity. Zlom v tomto smere priniesla až Nežná revolúcia, po ktorej sa spektrum spomienkových podujatí viditeľne rozšírilo. Autor si tu však nevšíma len samotné spomienkové akcie, ale aj postoj slovenskej židovskej komunity k nim. Zaujímavé je, že kým niektoré z týchto ponovembrových spomienkových akcií židovská komunita zaradila do svojho kalendára, iné vníma viac-menej pasívne. V ďalšej časti práce približuje Peter Salner čitateľom tzv.

„oficiálne formy“ pripomínania si holokaustu po roku 1989. Ako tu uvádza, predstavitelia Slovenska urobili po novembri 1989 päť zásadných krokov: 1. prijatie vyhlásenia Slovenskej národnej rady a vlády Slovenskej republiky k deportáciám Židov zo Slovenska z roku 1990; 2. slávnostné odhalenie prvého verejného pamätníka holokaustu na Rybnom námestí v Bratislave v roku 1997; 3. prijatie zákona č. 396 z roku 2000, ktorým Národná rada Slovenskej republiky schválila 9. september ako Pamätný deň obetí holokaustu; 4. dohoda o čiastočnom odškodnení obetí holokaustu, ktorú v roku 2002 podpísal predseda vlády Mikuláš Dzurinda a predseda Ústredného zväzu židovských náboženských obcí František Alexander; 5. slávnostné otvorenie Múzea holokaustu v Seredi v roku 2016. Potom nasleduje časť venovaná „novým aktivitám“ pripomínania holokaustu, v ktorej autor čitateľom približuje tzv. čítanie mien obetí holokaustu či podujatie *Vrátili sme sa!*, ktoré sa v roku 2007 uskutočnilo v Banskej Bystrici. Za nesmierne dôležité gesto na lokálnej úrovni Peter Salner považuje počin vedenia mesta Topoľčany, ktoré sa roku 2005 ospravedlnilo židovskej komunite za pogrom z roku 1945. Nezabúda však ani na askary v Dunajskej Strede, Galante, Nových Zámkoch, Komárne, Košiciach či v Dolnom Štále. Keďže sa organizátori početných spomienkových akcií často sťažujú na narastajúci nezáujem verejnosti o tieto podujatia, kladie si autor logickú otázku, či možno v tejto súvislosti uvažovať o akejsi „únave z holokaustu“. No ako ďalej konštatuje, už zbežný pohľad na pulty slovenských kníhkupectiev potvrdzuje, že obdobie rokov 1938 – 1945 stále inšpiruje spisovateľov a oslovuje tak vydavateľov, ako i kníhkupcov, ale, čo je úplne najdôležitejšie, neustále priťahuje pozornosť čitateľov. Po tom, ako čitateľom predstaví najnovšie slovenské a zahraničné práce zaoberajúce sa problematikou holokaustu, uzatvára túto časť konštatovaním, že pre slovenskú verejnosť ostáva holokaust i trištvrte storočia po oslobodení témou, ktorá sa teší záujmu nielen preživších a ich potomkov, ale aj „iných zložiek“ súčasnej slovenskej spoloč-

nosti. V ďalšej časti svojej kapitoly zameral Peter Salner svoju pozornosť na pamätníky, pomníky a tabule spojené s holokaustom, nachádzajúce sa na území Bratislavy, Lučenca, Kremničky a Košíc. V samom závere čitateľom približuje tzv. Kamene potkýňania – Stolpersteine, ktoré po celej Európe osádza do dlažby pred domami, v ktorých žili obeť holokaustu, nemecký umelec Günter Demnig. Peter Salner svoju uzatvára konštatovaním, že fenomén holokaustu i navzdory pribúdajúcemu času stále vyvoláva pozornosť verejnosti.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že monografia *Holokaust okolo nás : (Roky 1938 – 1945 v kultúrach spomínania)* na 238 stranách prináša dva rozdielne pohľady na holokaust a súčasné podoby pripomínania tohto „ťažkého obdobia“ našich dejín. Monika Vrzgulová a Peter Salner sa však vo svojich textoch nevenovali len minulosti a súčasnému stavu uvedenej problematiky, ale uvažovali i o jej ďalších perspektívach. Ako však v druhej kapitole upozorňuje Peter Salner: „vojnový slovenský štát a holokaust predstavujú aj po novembri 1989 aktuálny fenomén, ktorý oslovuje (a rozdeľuje) spoločnosť. Otázkou je, či a ako sa zemní súčasný záujem verejnosti po bližiacom sa odchode posledných príslušníkov generácie pamäti.“

Lukáš Tkáč

SALNER, Peter (ed.). *Ťažké časy : (Roky 1938 – 1945 v aktuálnom spoločenskom diskurze)*. Bratislava : Marenčin PT; Ústav etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied, 2020, 126 s. ISBN 978-80-569-0673-6

Druhým, záverečným výstupom už zmieneného projektu VEGA 2/0022/17 je kolektívna monografia *Ťažké časy : (Roky 1938 – 1945 v aktuálnom spoločenskom diskurze)*. Autor-sky sa na nej podieľala trojica vedeckých pracovníkov Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV, menovite: Daniel Luther, Soňa Gyárfaš Lutherová a Zuzana Panczová. Editorom monografie, autorom jej úvodu

a záveru, je (rovnako a v prípade predchádzajúcej) ďalší vedecký pracovník Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV – Peter Salner. Publikáciu vydalo v roku 2020 bratislavské vydavateľstvo Marenčin PT a Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV.

V prvej kapitole, nesúcej názov *Protokoly sionských mudrcov a holokaust* (s. 13 – 43), sa Zuzana Panczová snaží priblížiť, ako boli a sú u nás prijímané Protokoly sionských mudrcov, a to predovšetkým v súvislosti so stratégiami ich legitimizácie vo verejných debatách. V úvode kapitoly autorka stručne približuje históriu vzniku Protokolov, ich zneužívanie v antisemitskej propagande a „diskusie“ o ich pravosti. Následne svoju pozornosť zameriava na územie Čiech a Slovenska. Po tom, čo stručne opisuje šírenie Protokolov na území bývalého Československa, pristupuje k analýze postojov českej a slovenskej verejnosti k autenticite ich pôvodu. Analýzou vyjadrení ľudí v rozličných internetových diskusiách rozdelila tieto postoje do troch skupín: a, Protokoly majú autentický pôvod a pravdivý obsah; b, Protokoly majú pochybný pôvod, ale pravdivý obsah a c, Protokoly majú sfalšovaný pôvod a nepravdivý obsah.

„Nelze vyhověti“ : *Spoločenské dianie v rokoch 1938 – 1945 očami bratislavských Čechov* (s. 45 – 73) je pomenovanie v poradí druhej kapitoly monografie, v ktorej Daniel Luther sledoval súvislosti medzi „spoločným vnímaním česko-slovenských dejín“ a „národnými odlišnosťami“ v chápaní spoločenských procesov po vyhlásení autonómie Slovenska. Ako už napovedá názov kapitoly, objektom jeho výskumného záujmu bola súčasná komunita Čechov v našom hlavnom meste. Z praktických dôvodov výskum realizoval medzi členmi bratislavskej pobočky Spolku Čechov na Slovensku, ktorá mala v čase výskum viac ako 600 členov. Daniel Luther si všimol meniace sa postoje majoritného slovenského obyvateľstva voči obyvateľstvu českej národnosti, spomienky pamätníkov na protičeskú propagandu, prvý zjazd mladej slovenskej inteligencie v Trenčianskych Tepliciach (1932) či verejné polemiky o príčinách česko-slovenských

sporov. Následne popisuje situáciu českej minority na území Slovenska po vyhlásení autonómie. Všíma si spontánne prejavy protičeských nálad, ako i štátom organizovaný odsun štátnych zamestnancov českej národnosti a ich rodinných príslušníkov z nášho územia. V samom závere sa pozastavuje nad tým, prečo naši predkovia, ktorí po vzniku republiky hodnotili prácu a správanie českých spoluobčanov zväčša pozitívne, ich už koncom 30. rokov vnímali ako cudzích prisťahovalcov. Prejavilo sa snád v postoji k nim staré známe: „*ryba a host' po troch dňoch dost'*“

Posledná tretia kapitola monografie nesie názov *Spraviť hrubú čiaru : Etnografický film ako antropologický nástroj skúmania životných príbehov a traumy* (s. 75 - 93). Jej autorka Soňa Gyárfáš Lutherová sa v úvodnej časti pozastavuje nad otázkou, či je téma druhej svetovej vojny a holokaustu ešte stále živá. Následne čitateľom približuje svoj antropologický dokumentárny film *Zatopené* (film mal premiéru v roku 2017, Soňa Gyárfáš Lutherová je autorkou námetu aj scenára filmu a bola i jeho režisérkou). „Pojivom“ filmu *Zatopené* je, podľa slov jeho tvorkyne, goticko-renesančný kaštieľ v Parížovciach, ktorý na začiatku 20. storočia kúpil židovský statkár Móric Stein, praprastarý otec autorkinho manžela Mateja. Ako ďalej uvádza, jej cieľom bolo navodiť vo filme atmosféru doby, diania a situácií a vyvolať tak u publika emócie, ale hlavne empatiu voči „životom a perspektívam“ jeho hlavných „protagonistiek a protagonistov“. Film *Zatopené* bol podľa Soni Gyárfáš Lutherovej jej snahou o reflexiu holokaustu a jeho dôsledkov na jednu rodinu. Prostredníctvom príbehu parížovského kaštieľa rodiny Steinovcov sa jej však podarilo zobrazit aj „obecnejšie okolnosti“, ktoré sa dotkli mnohých.

Tri kapitoly práce *Ťažké časy : (Roky 1938 - 1945 v aktuálnom spoločenskom diskurze)* prinášajú na 126 stranách tri rôzne pohľady na roky 1938 - 1945 a ich súčasné reflexie. Ako v závere konštatuje Peter Salner: „*Hoci každý z autorov tejto monografie zvolil inú východiskovú pozíciu, kapitoly ako celok ilustrujú, prečo za zložitými rôznorodými*

a neraz krutými rokmi 1938 - 1945 nemožno ani tri štvrté storočia po zániku vojnového slovenského štátu urobiť hrubú čiaru. Táto časť minulosti Slovenska totiž stále predstavuje aktuálny problém.“ A práve z tohto dôvodu je viac než potrebné, aby rokom 1938 - 1945 a ich súčasným reflexiám bola aj naďalej venovaná zvýšená pozornosť bádateľov.

Lukáš Tkáč